

KIRKMERAK 8

BACH, SON FÜG

Armand Farrachi

Çeviri: Heval Bucak

Armand Farrachi

**BACH,
SON FÜG**

KIRKMERAK 8

Can Yayınları 1734

Bach, dernière fugue, Armand Farrachi

© 2004, Éditions Gallimard

© 2008, Can Sanat Yayınları Ltd. Şti.

Bu eserin Türkçe yayın hakları Onk Ajans Ltd. Şti. aracılığıyla alınmıştır.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 2008

2. basım: Kasım 2010

Bu kitabın 2. baskısı 2000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Ayça Sezen

Kapak tasarımı: Ayşe Çelem Design

Kapak resmi: © iStockphoto.com

Kapak baskı: Azra Matbaası

İç baskı ve cilt: Özal Matbaası

ISBN 978-975-07-0937-1

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM, DAĞITIM, TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.

Hayriye Caddesi No. 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

www.canyayinlari.com

yayinevi@canyayinlari.com

BACH, SON FÜG

Armand Farrachi

Fransızca aslından çeviren

Heval Bucak

Johann Sebastian Bach, yirmi yedi yıl boyunca Doğu Almanya'daki Leipzig Saint-Thomas Müzik Okulu'nun müdürlüğünü yaptı. Bunu, bugün birçok insan bilmektedir ama Bach'ın bizzat bu şehrin sokaklarında yürüdüğü dönemde, insanların çoğu onu tanımadan yanından geçip giderlerdi. Kısa boylu, tıknaz, sıradan giyimli bir adamdı, dikkatleri, hatta bir bakışı bile üzerine çekebilecek niteliği olmayan biriydi, çünkü gelip geçenleri umursamadan, aceleci adımlarla, başı öne eğik, attığı adımlardan ziyade bazıları pek soyut, diğerleri ise pek somut olan düşünceleriyle meşguldü ve uzun süredir soyut olanı somuta, somut olanı soyuta dönüştürmeye alıştığından, bunları her zaman birbirinden iyice ayırt etmeksizin yürüyor olmalıydı. Bu eğilim zevklerini belirliyor ve aklını yönlendiriyordu. Zihinsel yapılardan, geniş iç mekânlardaki koridorların ve salonların düzenlemesinden olduğu gibi, dinî yapılardan, bir masayı dört ayak üzerine oturtulmuş bir tepsi yapan nesnelere ilkesinden, üzerine bastırıldığında gözkapaklarının ardında oluşan şekillerden ve özellikle ustaca çaldığı füglerden, kanonlardan, çeşitlemelerden, en usta işi kontrpuanlardan zevk alıyordu. Kimi zaman bütün dünya ona bir füg biçiminde görünüyordu: Bir binanın, bir başka bina tarafından taklit edilen ve sokağın

Leipzig'deki Saint-Thomas Müzik Okulu ve Kilisesi.

görünüü içinde çoğaltılan ön yüzü, bir marşın yankısının teması, bir çanın yanıtı, rüzgârın yapraklar arasındaki strettosu¹, atların nal sesleri ve at arabasındaki tekerleklerin ritmi, konuları giden, gelen, geri gelen ve birbirine karışan bir konuşma, kiliselerdeki vitrayların saate göre değişen renkleri, kavkuların ve merdivenlerin sarmalları, kristallerin sivri köşeleri, rüzgârlı havalarda karın ya da kumun dalgalanmaları, kuru yapraklar, kütüklerin dal budak salmaları... Nesnelere ve olayların özdekliliğinden çok, bunların formlarıyla ya da imleriyle ilgileniyordu: Gerçeklik, evrenin düzenini sese dönüştüren müzik kadar mükemmel başka bir şey sunar mı?

Evrenin düzeni basittir. Su akar, ağaçlar büyür, çiçekler açar, taşlar öylece durur, zaman geçer, ot biter, deniz

1. Müzikte hızlanma belirten İtalyanca terim. Ayrıca bir füğde, bir ses temayı bitirmeden diğer bir sesin temaya başlaması durumuna verilen ad. (Ç.N.)

yükselir ve çekilir, mevsimler değişir ve geri gelir, Dünya döner, güneş parlar, ölüm canlıları ele geçirir, yaşam doğar, Tanrı susar, hayvanlar hareket eder; elma ağaçları elma verir, ayakkabı tamircisi ayakkabı tamir eder, besteciler beste yapar. Evrenin düzeni karmaşıktır. Su akar, ağaçlar büyür, taşlar öylece durur, zaman geçer, deniz yükselir, Tanrı susar... Basit ile karmaşık, soyut ile somut gibi birbirlerinin yüzleridir.

Bach özdeksiz şeyler, çizgiler, bilmeceler, geometrik şekiller, armalar, isimlerin baş harflerinden oluşan kısaltmalar üzerine; kelimeler ve imgeler, ailesinden olmayan ya da müzikle uzaktan yakından ilgisi bulunmayan insanlar üzerine düşündüğü kadar ya da bunlardan daha çok düşünebiliyordu. Sayılar ve bunların notalarla olduğu gibi kendi aralarında da oluşturdukları bağlarla belirgin bir ilgi duyuyor; bu açıdan, her şeyin sayılardan ibaret olduğunu düşünen ve bir zamanlar yıldızların varsayılan hareketleri ile bunların bir anlam kazandığı insan çalgılarının sesleri arasında bağlar kurmuş olan Pisagor'a ya da dahası, müziğin rakam bilimiyle beraber öğretilmesini isteyen Platon'a benziyordu. Ölümünden üç yıl önce Müzik Bilimleri Derneği'nin on dördüncü üyesi olmuştu, bunu uyum ve nicelik tanrısının bir işareti olarak görüyordu. Çünkü yalnızca soyadının harflerinin, Alman notalama yönteminde büyük bir basitliğe ve derin bir güzelliğe sahip olan kromatik¹ motif *si bemol la do si* bekâr notalarına denk düşmesini değil, aynı zamanda da bu harflere alfabetik sırayla numaraları verildiğinde -2, 1, 3, 8- toplamda 14 etmelerini ve bunun, adının baş harfleri de eklenince ortaya çıkan 41 sayısının tersi olmasını seviyordu: J (ya da I: 9) ve S (18). Böylece, *si be-*

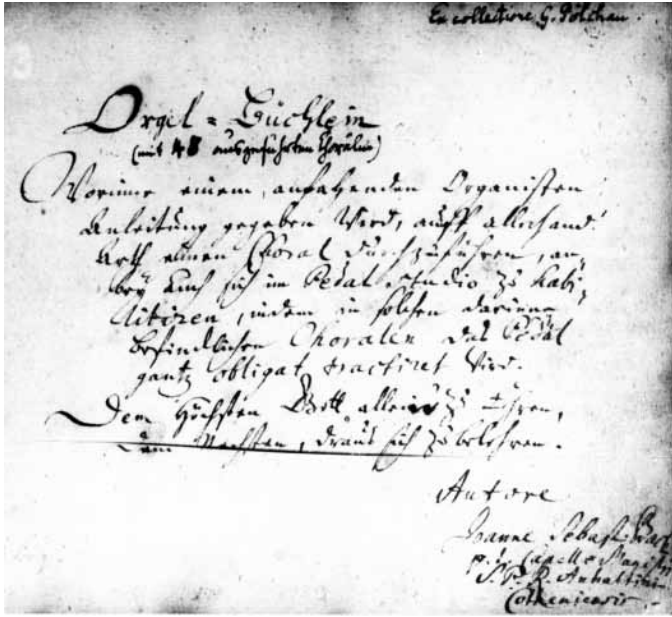
1. Yarım tonlardan oluşan ses dizisi. Aynı zamanda "renkli" anlamına da gelir. (Ç.N.)

mol *la do si* bekâr temasının bulunduğu 14 notalık 41 ölçü bestelemek, Yaratıcı'nın rüzgâr esintisine ya da suların akışına işlenen mevcudiyeti gibi, adını müziğin derinliğine yazmakla aynı anlamı taşıyordu.

En zorlu engeller, yüksek seviyede bir hayal gücüne sahip olan kişi için hiçbir şey ifade etmediğinden, akıl için kavranması güç ve kulağın algılayamadığı bir nümeroloji, besteyi etkilenmeden ve yapısındaki esnekliği kaybettirmeden düzenleyebilirdi. Walther'a ithaf edilen ve 14 ölçü uzunluğundaki kanonda her ses 82 nota içerir, bu da WALTHER'daki harflerin toplamı ve onun adını oluşturan sayı olan 41'in iki katıdır, yani Walther'ın, J.S. Bach'tan iki kat değerli olduğu anlamını taşır. Bu oyunlar, dışarıya karşı az duyarlı ve basit ve gizemli bir mutlak üzerine eğilmişçesine kendine dönmüş bir aklın eseridir. Bir biçim halinde birbirine dolaşan, benzeyen ve karışan her şey, biricik Tanrı'ya ve evrenin sırrına yaklaşır. Bach, adının süslü baş harfleri her yönden olduğu gibi aynadan da okunabilen bir monogram¹ çizdirtmişti. Aynı zamanda, ortadaki tek *si* bemol notasının anahtar ya da tona göre *la do si* bekâr da olabildiği, yani kendi üzerinde dönen ve gülbezek biçiminde alacalanan iki çapraz porte ile imza atardı. Böyle, yalnızca aklın gücüyle, kendi kendini yansıtan birimleri birleştirmeyi seviyordu.

Ağaç tepelerinin köklerinden, çan kulelerinin duvarlardan, kilise tonozlarının yerden, dağların ovalardan, kuşların dallardan gökyüzüne yükselmesi, müziğin bastan yükselmesinden farklı mıdır? Her notanın gökkubbeye doğru fırlatılmış ve arkasında iz bırakan bir ok olması gerekir. Beste yapmak, sesli havai fişekler gibi, bu lutlara değen kubbeler dikmekle aynı anlama gelir.

1. Bir adın birkaç harfinden ya da baş harflerinden oluşturulmuş marka. (Ç.N.)

Johann Sebastian Bach'in el yazısı.

Her şey müzik olabildiğinde gerçek dünyayı işaretlere indirgemek bir oyun olduğundan, sesler aracılığıyla nesnelere doğasını taklit etmekten de zevk almıştı. Acı, dörtlük esler, sekizlik esler ve esler aracılığıyla doğal olarak iç geçirirken, melekler gökyüzünden inen gamlar eşliğinde iner, çıkan gamlar eşliğinde geri çıkarlar. *Kahve Kantatı*'nda, bir eteğin genişliği dokuzda birlik bir atlayışla belirtilmiştir. *Tavukların ve Horozların Çığlıkları Üzerine Kapriçyo*'sunda tavukların gıdaklamalarını, *Sevgili Erkek Kardeşinin Gidişi Fantezisi*'nde posta arabacısının kornasını ya da kantat bir eşeği anlattığında anırmaları ve uzun kulakları açıkça duyarız. Öfkenin kırmızı ya da masumiyetin beyaz olduğu gibi, endişe de kromatikdir çünkü suyun kıvrımlı çizgilerle, ağacın bir gövdeyle,

ermişliğin ışık halesiyle, Yahudi'nin koni biçiminde bir külahla temsil edildiği kilise girişlerindeki ve vitrayların-daki taştan ya da camdan figürler kadar, müzik de bir dil oluşturabilir.

Bach yaşlandıkça teorik soyutlamalara ve içreklığe gömüldü; tempoya, ifadeye ya da çalgıya, bazen de anah-tara aldırmadan, hızdan çok özle, tınıdan çok kavramla ilgilenererek ve özdeksel açıdan kaybettiğini arılıkla kaza-narak yorumlama hakkındaki tüm belirtici bilgileri atla-dı. Tercihini dinlenen, çalınan ya da eşliğinde dans edilen müzikten çok, okunan müzikten yana kullanıyordu. Bu açıdan zamanda olduğu kadar uzamda da ve belki de düşünce olarak Leibniz'e yakındı ama bu isim ona kuş-kusuz, Kantor'un¹, önceden kurulmuş uyumun² yaratı-cısına yabancı olduğu kadar yabancıydı. Bach ne felsefe ne de ahlak kitapları okurdu. 20 tanesi Luther'inkiler-den oluşan 81 ciltlik kütüphanesinde, yalnızca Tanrıbilim ve din kitapları bulundu: *İncil'in Gözbebeği, Kutsal Kitapların Çekirdeği ve Özü, Hıristiyanların Havari Oku-lu, Günah Çıkartmanın Temelleri* ya da *Tanrısal Öğüt Üzerine Düşünceler*; ne roman, ne şiir, ne seyahatname, hatta ne bir yemek kitabı ya da karısı Anna Magdale-na'nın sarı karanfil yetiştirmeyi pek sevmesine rağmen, ne de bir bahçıvanlık el kitabı; çünkü bize adamları, ka-dınları, aşkı, savaşı ya da parayı anlatan romanlar, bizi Tanrı'dan veya müzikten koparır ve Tanrı'ya ya da müzi-ğe –ya da ekmeğini kazanmaya– adanmamış bütün za-man, boşa geçen zamandır. İşte bunun için Bach'ın haya-tı müziğe adanmamıştır: Onun hayatı müzikten ibaret-

1. Protestan kiliselerinde müzikten sorumlu kişi, müzik yönetmeni. Burada kastedilen kişi Bach'tır. (Y.N.)

2. Leibniz'in kartezyen zihin ve beden ikiliği sorununa çözüm olarak geliştirdiği öğretisi. (Y.N.)

tir, ki bu da, başkalarının kelimelerle, tütsüyle ya da kanla yaptığı gibi, Tanrı'yı bir onurlandırma biçimidir. Bach bir dönem, bestelerine SDG, *Soli Dei Gloria*, “Zafer yalnız Tanrı'nındır” diye imza atmıştır...

Bozuk paralar, madalyalar ve alacaklar, gümüşler, kalaylar, bakırlar, giyecekler, çamaşırlar, mobilyalar, “ipekli kumaştan tersi çevrilmiş bir giysi”, “kalaydan yapılmış dört testi”, “on bir gömlek” (gömülürken kuşkusuz üzerinde olanı da sayarsak on iki eder) ya da “bir bakır çaydanlık”, “bir kutuda yarım düzine bıçak, çatal ve kaşık”, “bir tuvalet dolabı”, büyük ve küçük kâseler, oğullarının eşitsiz bir biçimde paylaştığı enstrümanlar, yani tamamına 1122 thalers¹, 16 groschens değer biçilen eşyalarla birlikte, bu sade içerikli kitaplar da ölümünden sonra çıkarılan mal listesinde yer alır. Elyazmaları ve müzikal kütüphane para etmediğinden bunlara değer biçilmedi. Malların üçte biri dula kaldı.

Reşit olmayan oğullar ve zihin özürlü Gottfried Heinrich ailenin çeşitli fertlerinin evlerine yerleştirdikten sonra, yirmi dokuz yıl boyunca Kantor'un karısı olarak kalan 49 yaşındaki Anna Magdalena, şubata kadar üvey kızı ve iki kızıyla beraber –en küçükleri Regina Susanna henüz 8 yaşındaydı– evde kalma izni aldı. “Bir arı kovanı” ya da “bir güvercinlik” gibi bütün gün vızıldadığı betimlenmiş olan, hayat ve müzikle böylesine dolu olmasından dolayı kendini avutmak için o hale getirilmiş gibi görünen; şimdi ise yarısından çoğu boşaltılmış, üç yetim ve melankolik bir dulun oturduğu bu ev, ressamalara zor gelen karanlık gibi müzisyenlere zor gelen sessizliğe gömüldü. Evde artık ne çalgılar ne de bunları çalacak bir insan bulunuyordu ve dulun yüreği, Leipzig'e

1. Eski Alman gümüş parası. (Y.N.)

Bach ailesinin birçok üyesinin yaşadığı Wechmar kasabası.

yerleştiği sırada bırakmak zorunda kaldığı şana yeniden başlamayı neden kaldırsındı ki? Dul, çocuklarının vesa-yetini almak için bir daha evlenme niyetinde olmadığını açıkladı ve aynı zamanda “Saint-Thomas Okulu’nda, merhum Kantorların dullarının altı ay süreyle eşlerinin maaşından yararlanmaları uzun süredir bir âdet haline geldiğinden, bu Kühnau’nun dulu ve ondan önce Schelle’nin dulu ve ondan daha öncekiler gibi, benden önceki herkes için geçerli olduğundan” altı aylık maaş isteginde bulundu. Bach’ın yirmi yedi yıl önce görevine geç başladığı için haksız yere almış olduğu 21 thalers ve 21 groschens hesaptan düşüldükten sonra, bu istek kabul edildi. Leipzig yetkilileri, dula mumluklar karşılığında bir miktar tahıl ve 11 thalers 12 groschens daha verdikten sonra, “kocasından sonra görev alacak kişinin buraya gelmek istemesi durumuna karşı” evi boşaltması ricasında

bulundular. Böylece sessiz ev, gecenin uzun sürdüğü ve erken bastırıldığı bir mevsimde daha da cimrice aydınlatıldı. Kantor'un yerine çarçabuk, "çok sakin ve uysal bir doğaya sahip", müziği pek iz bırakmayan Gottlob Har- rer adında biri getirildi.

Anna Magdalena'nın, Bach'ın yokluğunda geçirdiği on yılın tek bir günü hakkında bile bir şey bilinmiyor. Kuşkusuz bir gün, iki gün, yüz gün boyunca, görecekle hiçbir şey olmadığından, ışığa gerek kalmadığından ve mumlar sayılı olduğundan, tanınmayan yüzünün en karanlık köşede kaybolduğu, yarı boş bir odada sabit bakışlarla; zihninden önce ellerini meşgul eden, ama ilgi ve ışık eksikliğinden dolayı bir kenara bırakılan ve anılara geri dönmesine yol açan iğne-iplik işleriyle uğraşarak oturmuştu: Bach gidiyor, geliyor, sövüp sayıyor, müzik çalıyordu, Anna Magdalena onun sırdaşı oluyor, onu sakinleştirmeye çalışıyor, dinliyor, şarkı söylüyordu. Akşam olunca karnının üzerinde onun ağırlığını ve içine girdiğini hissediyordu. Bach neredeyse onun babası olacak yaşıydı. Dönemin en ünlü müzisyenlerinden biriydi ve Anna Magdalena onun karısıydı. Şimdi o öldü ve Anna Magdalena bir hiç. Müzik olmasa da, bir ayna, bir yankı, iki merdiven arasındaki bir sahanlık, bir kaynak¹ ya da akan her şey, ona Bach'ın dehasını hatırlatmaya yetiyor. Canlılara pusu kuran karanlığı ve unutulmuşluğu düşünmeksizin birçok insanın gevezelik ettiği meydanın kaldırım taşlarında atlar nallarını çakırdatırken, o, kıpırdamadan ve sessizce yas kıyafetleri giyiyor. Oğulları uzak saraylarda klavyeli çalgılar çalıyor ve kolluklar takıyorlar. O, akşam çorba yapmak için sabah satın alınan sebzeleri ayıklıyor.

"Sevgili eşinin" ölümünden iki yıl sonra, Anna Mag-

1. Bach sözcüğü Almanca'da "dere" anlamına gelmektedir. (Ç.N.)

1715'te yapıldığı sanılan bir J.S. Bach portresi.

dalena, “fakirliği göz önünde bulundurularak” ona yardımsever duygularla verilen 40 thalers karşılığında “bazı müzik eserleri” ve *Füg Sanatı*’nın elyazmasını satmak zorunda kaldı; ki bu sayede, birçok başkaları kaybolurken, bu elyazması muhafaza edildi. Anna Magdalena 1760 yılında, 59 yaşındayken öldü ve alt sınıfa özgü bir cenaze töreninden sonra bilinmeyen bir yere gömüldü. 1800 yılında *Allgemeine Musikalische Zeitung*’un müdürü Rochlitz, Bach’ın en küçük kızı Regina Susanna Bach’ın varlığını keşfetti ve “bu yürekli kadın son yıllarını dertsiz ve sıkıntısız geçirsin” diye yardım parası toplanmasını istedi. Elde hiçbir kanıt olmasa da, Beethoven’ın buna katkıda bulunduğu düşünülmektedir.

Eşsiz ve devamı olmayan bir başyapıt karşılığında ödenen bu 40 thalers, Bach’ın 1730’da bizzat yazdıklarına bakılırsa, yaklaşık bir buçuk aylık bir maaşa eşittir: “Bugünkü gelirlerim 700 thalers’i buluyor ve alışılage-

lenden biraz daha çok ölüm olduğunda, *accidentia*'ların¹ sayısı da nispeten artıyor; bununla beraber hava esen olduğunda, her zamanki cenazeler için yazılan *accidentia*'lar, geçen yılki gibi 100 thalers'den fazla kayba uğramama neden oluyor. Bu şehirde hayat aşırı pahalı olduğundan, Thüringen'de 400 thalers ile, burada birkaç yüz thalers fazlasıyla olduğundan daha iyi yaşayabilirim." Böylece Kantor, ihtiyaçtan dolayı bir tören maestrosu, mesleğinden dolayı bir cenaze düzenleyicisi, yeri geldiğinde de abartılı bir ağıtçı oluyordu. Yaptığı sözleşmelere göre, cenazeler sırasında tören alayını izlemesi ve "delikanlılarla", yani öğrencileriyle beraber yürümesi gerekiyordu; kıyafet olarak yalnızca üç parçaya sahip bir adam için dikkat çekici bir şey olan "yünlü kumaştan bir yas giysisi", bu sebepten dolayı mal listesinde bulunmaktadır.

Bach, tasarladığı seslerin dış dünya tarafından bozulmaması için Beethoven'a yalnızca bir içkulak bırakan sağırılıktan yardım almaksızın, müziğin içine kendini canlı canlı gömmüştü. Hayatını kör olarak noktaladı, ama müzikal olmayan her şey ona yabancı olduğundan, başka yerden gelen şeylere kulaklarını da bir o kadar kapayabilirdi. Deliliğe, müziksiz, düzensiz, şekilsiz, boş, sessiz ya da Schumann'ın cehennemini bulduğu o biricik *la* gibi tek bir notanın bulunduğu evrene gömülme için; uyumsuz² ya da dilsiz bir boşluğun verdiği endişeye karşı direnmek amacıyla, daima çalarak ya da yazarak, bir sayfanın sonunda kullanılmamış porteler kalmasın diye küçük bir açılış parçası ya da kanon bestelediği gibi, en önemsiz sessizliği müzikle doldurarak, kendi

1. (Lat.) Evlilik, cenaze gibi olaylar için yazılan müzik. (Y.N.)

2. Kelimenin Fransızca karşılığı *dissonant* aynı zamanda bir müzik terimidir ve yine uyumsuz anlamına gelir. (Y.N.)

J.S. Bach'ın oğlu, besteci
Johann Christian Bach.

kişisel uyumu içinde yaşıyor, ilk ya da son kelimeyi sayfanın kenarından ayıran beyaz boşluğu süslemek için üst ya da alt kısma –ama asla yanlara değil– bir bezeme çiziyordu. Evini, çocukluğundan beri oturmuş olduğu bütün evler kadar gürültülü kılmak amacıyla erkenden kalabalıklaştırmaya uğraştı ve konsantrasyonu kendi içindeki sessizliği sağlamaya yeterli olduğundan, beste yaparken bile asla yalnız kalmaktan hoşlanmadı. Gürültüler ruha hiç ulaşmazdı.

Ondaki müzik aşkı bir ihtiyaç, bir düşkünlük, bir saplantı olacak kadar ileri derecedeydi. Klavyeli tüm çalgıları çalardı: Org, klavsen, epinet¹, klavikord, aynı zamanda keman, alto, viola da gamba², biraz lavta ve flüt,

1. İlk olarak İtalya'da ortaya çıkan boyutları küçük, genellikle kuyruklu olan klavsen. (Y.N.)

2. Bacakların arasına sıkıştırılıp çalındığı için “bacak viyolası” da denilen altı telli viyolonsel. (Y.N.)

BACH, SON FÜG

"Evrenin düzeni basittir. Su akar, ağaçlar büyür, çiçekler açar, taşlar öylece durur, zaman geçer, ot biter, deniz yükselir ve çekilir, mevsimler değişir ve geri gelir, Dünya döner, güneş parlar, ölüm canlıları ele geçirir, yaşam doğar, Tanrı susar, hayvanlar hareket eder; elma ağaçları elma verir, ayakkabı tamircisi ayakkabı tamir eder, besteciler beste yapar. Evrenin düzeni karmaşıktır. Su akar, ağaçlar büyür, taşlar öylece durur, zaman geçer, deniz yükselir, Tanrı susar..."

Bach, Son Füg, dâhi besteci Bach'la ilgili en derinlerde kalan gerçeklere parmaklarınızın ucuyla dokunmanızı sağlayacak bir portre denemesi. Bir yazarın gizli kahramanının hikâyesi...

Bach'ın en güzel portresini bir müzenin duvarında değil, bir kitapçı rafında bulacaksınız. Gözünüzü kapayın ve sayfaların arasından yükselen müziğe doğru yol alın.

ISBN 978-975-07-0937-1

9 789750 709371